

Role politicky relevantních hodnot ve volebním rozhodování v České republice*

PETR MATĚJŮ**
KLÁRA VLACHOVÁ
Sociologický ústav AV ČR, Praha

The Role of Politically Relevant Attitudes And Value Orientations in Electoral Decisions. The Czech Republic in 1996

Abstract: Voting behaviour is generally not so much a matter of choosing one party out of a list of all parties on a ballot paper, but rather a choice between a much smaller number of acceptable parties. Typical voting behaviour may be supposed to be a choice between two parties. It is not a matter of a single important or dominant political attitude or value, but rather a complex process involving many different factors, some of which reinforce each other, while others are in contrast or even conflict. This article tries to identify the role of politically relevant values and attitudes in voting behaviour in the Czech Republic. As the results of earlier analysis show that there has been a process of intensive crystallisation of left-right political orientations, this article concentrates primarily on *declared* left-right orientation (self-positioning on the left-right axis) and on *value-based* left-right orientation (as measured by a series of indicators). The analysis of data from research carried out at the end of 1996 showed that declared left-right orientation is a far stronger influence on voting behaviour than is left-right orientation based on socio-economic values. This difference also indicates that an increasing inclination towards left-wing values and the paternalistic state currently presents a certain barrier to open (declared) support for left-wing political parties.

Sociologický časopis, 1998, Vol. 34 (No. 2: 171-193)

Volební chování bývá zpravidla vysvětlováno jednak sociálně ekonomickými charakteristikami voličů (sociální třída, status, příjem, sociální identifikace), jednak jejich politickými postoji či hodnotami (skutečnými i deklarovanými). Tyto dvě skupiny navzájem propojených faktorů vytvářejí politicko-psychologické vazby voličů ke stranám či politikům. Přes mnohorozměrnost hodnotového pole, ve kterém se formuje konkrétní volební rozhodnutí, bývá studium vlivu politicky významných hodnot a postojů na volební chování často jednorozměrné, tj. zpravidla se hledá vliv určitého konkrétního postoje na volbu určité politické strany. Méně frekventovaný je přístup, pro který je charakteristické studium vlivu politicky relevantních hodnot a postojů v jejich vzájemné konkurenci na konkrétní politickou orientaci nebo dokonce na kontrastně definovaná volební rozhodnu-

*) Tento výzkum byl proveden v rámci grantu „Sociální trendy“ od Grantové agentury České republiky (grant č. 403/96/K120). Práce na této stati byly dále podpořeny grantem z projektu „Sociální problémy, sociální politika a sociální struktury“ (grant č. 403/06/0386) a grantem z projektu „Nerovnosti, spravedlnost, politika“ (grant č. 403/98/0976). Autoři děkují Blance Řehákové za velmi cenná metodologická doporučení. Dále děkují anonymním recenzentům za řadu připomínek, z nichž některé přispěly k odstranění možných nedorozumění.

**) Veškerou korespondenci posílejte na adresu PhDr. Petr Matějů, Dr., Sociologický ústav AV ČR, Jiřská 1, 110 00 Praha 1, e-mail mateju@beba.cesnet.cz

tí, tj. na pravděpodobnost toho, že člověk bude volit spíše jednu než druhou politickou stranu.

Tento přístup, jakkoli je analyticky náročnější, je blíže skutečnému rozhodovacímu procesu. Většina volebních rozhodnutí není výběrem jedné strany z celého volebního seznamu, ale zpravidla je rozhodováním v rámci mnohem menšího počtu pro voliče přijatelných stran, velmi často dokonce rozhodováním mezi dvěma stranami. V takovém volebním rozhodování navíc nepůsobí jen jeden, jakkoli důležitý či dominantní politický postoj či hodnota, stejně tak jako nelze předpokládat, že působí výhradně sympatie a antipatie ke stranám a jejich politikům atd. Skutečné volební rozhodování je jistě mnohem složitější proces, ve kterém s různou vahou působí mnoho faktorů, řada z nich navzájem se podporujících, mnohé jistě v konkurenci či dokonce v konfliktu. Proto je dlouhodobá predikce výsledků voleb tak obtížná a její úspěch na první pohled neodpovídá neustálému vývoji v metodách analýzy dat z volebních výzkumů.

I přesto, že jsme si vědomi existence celé škály proměnných, které jsou relevantní pro vysvětlování volebního chování, zaměřili jsme se na roli politických postojů a hodnot ve volebním rozhodování. Neklademe si nedosažitelné cíle a nehledáme klíč k vyčerpávajícímu vysvětlení tohoto složitého fenoménu. Naším cílem však je přispět k pochopení tohoto složitého jevu analýzou, která zatím u nás zcela chybí, a která tudíž může přinést poněkud více světla do zatím málo objasněných otázek týkajících se skutečné role důležitých politických postojů a orientací ve volebním rozhodování. Navazujeme přitom na naše dřívější analýzy vývoje představ o distributivní spravedlnosti [Matějů 1997], krystalizace politických postojů a orientací v období transformace [Vlachová a Matějů 1998] i proměn v efektu sociální třídy na volební chování [Matějů a Řeháková 1997a, 1997b].

1. Spektrum politických hodnot důležitých pro pochopení volebního rozhodování

Přes často vyslovované pochybnosti o smyslu a skutečném obsahu levo-pravé dimenze politického spektra, jsou socioekonomické hodnoty v České republice nepochybně velmi významnými politickými hodnotami tvořícími páteř orientace na politickou *levici nebo pravici* [Hudeček 1992, Kitschelt 1994, Brokl 1996, Krause 1996, Šimoník 1996, Vlachová 1997, Vlachová a Matějů 1998]. Obsah této socioekonomické dimenze je v reálné politice ztělesňován sporem o daně, státní rozpočet (spor o spravedlivé rozdělení národního bohatství) a ekonomická (kvóty, dovozní přírážky, subvence) i mimoekonomická opatření (speciální právní ochrana) k zachovávání nebo eliminaci nerovností. Význam levo-pravé dimenze v realitě České republiky nepochybně potvrdily volby do Poslanecké sněmovny v roce 1996 i další politický vývoj. Levicová ČSSD a pravicová ODS se staly hlavními reprezentanty levice a pravice a dvěma hlavními gravitačními póly v systému politických stran. Obě tyto strany přitom nabízejí odlišné programy převážně ohledně makroekonomické politiky a mnohem zřetelněji než dříve reprezentují odlišné zájmy různých sociálních tříd [Matějů a Řeháková 1997a, 1997b]. Političtí vědci potvrzují, že osa levice-pravice – i přes určitý pokles významu v souvislosti s růstem tzv. nové levice a pravice ve vyspělých demokraciích – stále existuje a je považována za přirozenou osu politického systému zejména v evropských zemích [Sani a Sartori 1983] i za proměnnou dobře vysvětlující politické chování. Kromě socioekonomického významu je této ose přisuzován i širší význam. S osou levice-pravice se pojí i jiné než socioekonomické hodnoty, které se proměňují od jednoho pólu k druhému. Osa levice-pravice je tedy považována za jakousi vřezávající dimenzi v hierarchii politicky relevantních dimenzí [Sani a Sartori 1983].

Kromě této dominantní dimenze se však pro vysvětlování volebního chování jeví v některých zemích jako významná i dimenze libertarianismus-autoritarianismus [Evans, Heath a Lalljee 1996]. Jak ukázala nedávno provedená analýza politického prostoru definovaného politicky relevantními hodnotami a postoji voličů [Vlachová a Matějů 1998], podobnou situaci lze již identifikovat i v České republice. I zde se pro politické, a zejména volební chování jako důležité jeví vedle hodnot tvořících levo-pravou osu politického spektra i hodnoty vycházející z dimenze *libertarianismus-autoritarianismus*. I podle Kitschelta [1992] by základní strukturální rozpory (cleavages) postkomunistických společností měly být rozloženy podél dvou os: zmíněné osy levice-pravice a osy libertarianismus-autoritarianismus. Zatímco první z těchto os reprezentuje konflikt mezi státní redistribucí a tržní distribucí, zaopatřeními a oprávněními atd., druhá na sebe váže spíše konflikt mezi svobodou a nesvobodou (jeden pól je definován jako anarchismus a syndikalismus, druhý jako autoritarianismus a tradicionalismus).¹ Existence této osy v politickém prostoru tvořeném politickými stranami studovali např. Hudeček [1992], Brokl [1996]. Nicméně, v českém prostoru tvořeném voliči se osa libertarianismus-autoritarianismus ukázala zatím poměrně slabá [Vlachová a Matějů 1998], přičemž i v prostoru tvořeném politickými stranami je zatím považována za slabší a méně zřetelně vyvinutou než v jiných zemích [např. Kitschelt 1994].

Politicky relevantními hodnotami, které je třeba zahrnout do vysvětlení volebního chování, jsou přirozeně i hodnoty týkající se *role státu a vlády* (tj. odpovědnosti státu a vlády). Ačkoliv tyto hodnoty mají velice blízko k hodnotám socioekonomickým a očekává se, že budou spjaté s hierarchicky vyšší dimenzí levice-pravice, někteří autoři [Kluegel a Mason 1997] argumentují, že představy o žádoucích intervencích státu a vlády do ekonomiky a distribučních procesů jsou na dimenzi levice-pravice relativně nezávislé. Kluegel a Mason [1997] na základě analýzy dat ze čtyř postkomunistických zemí docházejí k závěru, že rovnostářství jako základní atribut levicového politického postoje na jedné straně a „statismus“, resp. volání po silné roli státu, na straně druhé je třeba chápat jako navzájem nezávislé dimenze organizující politické postoje [Kluegel a Mason 1997: 9].

Do volebního rozhodování podstatným způsobem vstupují postoje a hodnoty, které političtí vědci [viz např. Niemi, Craig a Mattei 1991] nazývají *vnitřní a vnější účinnost politického systému* (internal and external political efficacy). Zatímco „vnitřní účinnost“ lze chápat jako schopnost a ochotu jedince porozumět politickým problémům (pocit vnitřní účasti na politickém dění, absence pocitu osobního odcizení politice), „vnější účinnost“ bývá často interpretována jako „politická důvěra“ (důvěra v politický systém, absence pocitu, že politika je člověku odcizena nezávisle na jeho vůli, porozumění a participaci). Někteří autoři (Rothstein) jsou toho názoru, že vnímání vnitřní a vnější účinnosti politického systému je funkcí toho, jak politický systém funguje [Goodin a Klingemann 1995]. S tím souvisí hodnocení státních institucí, podpora státních intervencí, vládní odpovědnosti a volební chování. Politicky relevantním jevem z oblasti postojů a hodnot je i pocit *anomie*, který často a oprávněně bývá vykládán jako sklon k odcizení a sociální frustraci projevující se nakonec i v politickém a volebním chování. Fenomén anomie v České republice studovali a jeho význam popsali Rabušic a Mareš [1996].

¹) Strukturaci politického prostoru podobným způsobem navrhl Eysenck [1968], který k tradiční ose levice-pravice přidal svislou osu, která měřila politické přístupy. Jeden okraj reprezentoval autoritativní politické přístupy, druhý přístupy demokratické. Od této struktury se očekávalo, že odhalí rozdíly mezi levicovým a pravicovým extremismem.

V souladu s předchozími analýzami, které ověřovaly roli výše uvedených politicky relevantních hodnot ve volebních chování, předpokládáme, že tyto hodnoty se stávají významnými faktory volebního chování i v České republice. Krystalizací levo-pravé osy politického spektra, o které předpokládáme, že se stala dominantní osou organizující volební preference se zabýváme jinde [Vlachová a Matějů 1998]. Zde se pokusíme ukázat, v jakém poli dalších politicky relevantních hodnot se tato dominantní osa prosazuje a jak působí na volební rozhodování.

2. Strategie analýzy, data a proměnné

Politická levicovost či pravicovost byla zjišťována dvěma strategiemi. *Deklarovaná* levo-pravá politická orientace byla zjišťována sebeumístěním respondenta na vizuální deseti-bodové škále levice-pravice.² Tato strategie sice poskytuje poměrně spolehlivou informaci o tom, zda jedinec sám sebe identifikuje spíše s levicí nebo s pravicí, jaký politický image si sám o sobě vytváří, nelze ji ale zaměňovat s metodou, jejímž cílem je zjistit, do jaké míry jsou relevantní politické postoje a hodnoty, které člověk sdílí, objektivně a nezávisle na tom, na jaké místo na levo-pravé ose člověk sám sebe zařazuje, spíše levicové nebo pravicové. Zjišťování *hodnotově založené* pozice jedince na levo-pravém politickém spektru tedy vychází z ověřeného předpokladu, že politická pravice a levice jsou definovány v první řadě socioekonomickými hodnotami. S ohledem na možnost existence dvou dimenzí politického spektra (levo-pravá, autoritářsko-libertariánská), které se mohou různě prolínat, byla vyvinuta a testována baterie otázek, která reprezentuje obě tyto dimenze. Jedna její část se soustřeďuje na postoje k ekonomické a sociální nerovnosti, na problém vykořisťování a na roli státu v distributivních procesech (levo-pravá dimenze), druhá část baterie se týká v první řadě otázek osobní svobody, tolerance a vztahu k „tradičním“ hodnotám (liberálně-autoritářská dimenze). Pro měření pozice člověka v prostoru určeném výše uvedenými osami politického prostoru jsme po předběžné analýze reliability příslušných škál z uvedené baterie převzali výroky, s jejichž pomocí měřili levo-pravou a liberálně-autoritářskou politickou orientaci ve Velké Británii Evans, Heath a Lalljee [1996] a v České republice Vlachová a Matějů [1998].

Za pomoci uvedené baterie otázek byly měřeny i hodnotově a postojově založené požadavky na povinnosti vlády, vnitřní a vnější odcizení politice a anomie. Výroky, použité ve výzkumu pro konstrukci škál, jsou uvedeny v příloze.

Existence hodnotově založených škál politické orientace (levice-pravice, liberalismus-autoritářství) a dalších politicky relevantních škál (anomie, důvěra v politický systém, požadovaná role státu, atd.) byla ověřena nejprve faktorovou analýzou (metoda hlavních komponent). Poté, co faktorová analýza potvrdila existenci škál, byly tyto škály pro účely dalších analýz zkonstruovány jako aditivní sumované škály. Takto byly definovány škály objektivní levo-pravé orientace (RIGHTOR), liberálně-autoritářské orientace (LIBAUT), škála požadavků na povinnosti vlády (ASTAT), škála anomie a pocitu rozpa-

²) Nevýhodou verbálně založených škál je to, že zřetelně pojmenované extrémy (např. krajní či extrémní levice či pravice, jasná levice či pravice, atd.) mohou vyvolávat u některých respondentů tendence řadit se spíše k neutrálnímu středu. Tento problém částečně řeší vizuální škály s nepojmenovanými body. U desetibodové škály se ve srovnání s ostatními typy škál s lichým počtem stupňů očekává mírné potlačení tendence lidí umisťovat se do středu škály (na desetibodové škále 1 až 10 není střed definován jedinou hodnotou).

du hodnotového systému (ANOMIE).³ S ohledem na určitou těžkopádnost překladu původní terminologie *vnitřní a vnější účinnost politického systému* jsme tyto pojmy operacionalizovali v „pólově otočené“ verzi, která nám umožnila použít srozumitelnějších pojmů *vnitřní a vnější politické odcizení*. Škála ukazující míru vnitřního odcizení politice dostala jméno INTALN, škála ukazující míru pocitu vnějšího odcizení politiky občanům nese v analýzách jméno EXTALN. Všechny uvedené proměnné byly konstruovány tak, aby měly stejnou metriku (0 až 100). Proměnné, z nichž byly škály vytvořeny a metoda konstrukce jednotlivých škál, jsou uvedeny v příloze.

Nejen z metodologického, ale i z věcného hlediska je třeba upozornit na to, že ze dvou škál reprezentujících osy politického prostoru (RIGHTOR, LIBAUT) pouze jedna (RIGHTOR) dosáhla reliability srovnatelné s hodnotami, se kterými se setkáváme ve vyspělých demokraciích.⁴ Nízkou reliability škály reprezentující liberálně-autoritářskou osu politického prostoru si vysvětlujeme zejména tím, že tato škála může měřit jako protiklad k liberální pozici vedle čistého autoritářství i konzervatismus. Mnohé z výroků této škály totiž měří konzervatismus v oblasti dodržování právních norem, který jen málo diferencuje neekonomické liberály od jedinců s autoritářskými a tradicionalistickými tendencemi. Navíc jeden z důležitých výroků použitý při konstrukci škály operuje s pojmem „tradiční hodnoty“, který zřejmě není v populaci chápán stejným způsobem, ve stejném referenčním rámci. Pro někoho může být vzor „tradičních“ hodnot prvorepublikové Československo, pro jiné mohou být vzorem „socialistické“ hodnoty z let 1948–1989. V každém případě analýza reliability těchto dvou škál potvrzuje, že levo-pravá orientace tvoří významnou a dominantní hodnotovou dimenzi českého politického prostoru definovaného politicky relevantními postoji voličů, zatímco liberálně-autoritářská orientace tvoří slabší a zatím mnohem méně zřetelnou dimenzi [Vlachová a Matějů 1998]. Analýza ukázala, že vysoké reliability dosahují i škály požadavků na povinnosti vlády a anomie, zatímco škály vnitřního a vnějšího odcizení politice dosahují reliability relativně nízké (viz příloha).

Analýzovaná data pocházejí z výzkumu „Role vlády“ uskutečněného v roce 1996 v rámci mezinárodního programu ISSP (*International Social Survey Programme*) celkem v 17 zemích. Základní témata společného modulu byla následující: úloha vlády v ekonomice, rozdělování a přerozdělování, postoje k vládním výdajům, hodnocení moci vlády, odborů a velkých průmyslových podniků, úloha vlády v řešení problému nerovností, názory na daně, stupeň odcizení politiky občanům, sklony k sociálním protestům a míra tolerance k extremismu. S ohledem na nedávný vývoj na české politické scéně byl českým týmem ke společnému modulu připojen blok otázek zjišťujících míru anomie (sociální frustrace), otázky identifikující levo-pravou a liberálně-autoritářskou osu politické-

³) Ve výzkumu byla použita Sroleova [1956] škála anomic. Možnosti její aplikace v České republice zkoumali Rabušic a Mareš [1996]. I přes vysokou reliability této škály je nutné poznamenat, že neexistuje shoda v tom, zda tato škála měří anomii, kombinaci cynismu a pesimismu, zoufalství, obecnou nespokojenost pramenící z frustrací nebo nešťastnost. Výroky pro konstrukci škály jsou uvedeny v příloze.

⁴) Koeficient reliability (Cronbachovo alfa) škály RIGHTOR dosáhl hodnoty 0,82, což je hodnota srovnatelná s reliability této škály ve Velké Británii (0,82). U škály LIBAUT dosáhlo Cronbachovo alfa hodnoty 0,52 (ve Velké Británii byl koeficient reliability této škály mnohem vyšší (0,79). Statisticky dostatečné reliability tedy dosáhla z těchto dvou škál pouze škála levice-pravice. Doporučená reliability je u těchto škál alespoň 0,7 [Carmines a Zeller 1979].

ho spektra a otázky týkající se krystalizace střední třídy. Sběr dat pro tento výzkum provedla agentura STEM na souboru 2 309 náhodně vybraných respondentů (vícestupňový náhodný výběr) starších osmnácti let. Při návratnosti 48 % byl základní analytický soubor tvořen 1 100 případy.

3. Výsledky analýzy

3.1. Souvislosti mezi politicky relevantními postoji a hodnotami

Zařazení položek, o kterých se předpokládalo, že měří výše zmíněné politicky relevantní hodnoty a postoje do výzkumu „ISSP 1996 – Role vlády“ a ověření jejich reliability umožnilo nahlédnout do vztahů těchto hodnot a postojů k deklarovaným politickým orientacím. Přehled těchto vztahů je uveden v matici korelačních koeficientů (tab. 1).

Tabulka 1. Korelace mezi základními politickými orientacemi, hodnotami a postoji
Pearsonovy korelační koeficienty

	LR		LA		INTALN		ANOMIE	
	RIGHTOR	LIBAUT	LA	ASTAT	EXTALN			
RIGHTOR	1,000							
LR	0,980	1,000						
LIBAUT	-0,373	-0,286	1,000					
LA	-0,125	0,000	0,925	1,000				
ASTAT	-0,604	-0,580	0,366	0,211	1,000			
INTALN	-0,172	-0,186	0,110	0,031*	0,157	1,000		
EXTALN	-0,431	-0,436	0,189	0,080**	0,253	0,169	1,000	
ANOMIE	-0,673	-0,661	0,283	0,195	0,542	0,171	0,443	1,000
POLOR	0,431	0,414	-0,212	-0,095	-0,320	-0,083**	-0,276	-0,356

*) Statisticky nevýznamný na hladině 0,05

**) Statisticky nevýznamný na hladině 0,01

Analýza korelací v první řadě ukazuje, že mezi proměnnými reprezentujícími hlavní politické orientace získanými faktorovou analýzou (LR, LA) a proměnnými stejného významu konstruovanými jako aditivní škály (RIGHTOR, LIBAUT) není žádný podstatný rozdíl – jejich korelace přesahují hodnotu 0,90. Za podstatné zjištění je třeba považovat relativně nízkou korelaci mezi *deklarovanou* levo-pravou politickou orientací (POLOR) a *naměřenou* hodnotově založenou levo-pravou orientací. Koeficient korelace 0,43 je sice statisticky signifikantní a ukazuje na poměrně silný vztah, avšak s ohledem na to, že se jedná o proměnné, které z teoretického hlediska měří stejný fenomén (pozici jedince na levo-pravé politické dimenzi) a jsou proto často zaměňovány, zjištěná korelace se zdá být ve srovnání s očekáváním poměrně slabá. Jakkoli tedy obsah levo-pravé osy politického spektra prokazatelně vyžrával, o čemž svědčí výsledky jiných analýz [viz např. Vlachová a Matějů 1998], shoda mezi deklarovanou a skutečně konzistentní hodnotově a postojově zakotvenou levo-pravou orientací není tak velká, jak bychom očekávali na základě výsledků analýz provedených v jiných zemích [viz např. Evans, Heath a Laljee 1996].

Často se vychází z předpokladu, že pozice na levo-pravé ose politického prostoru předurčuje představy jedince o žádoucích intervencích státu a vlády do ekonomiky a distribučních procesů. Provedená analýza však naznačuje, že v tomto ohledu bude třeba větší opatrnosti, neboť výsledky dávají za pravdu autorům, kteří argumentují, že se jedná o dvě

relativně nezávislé dimenze percepce a hodnocení systému [Kluegel a Mason 1997] a ve prospěch svých tvrzení uvádějí zjištění, podle kterého podpora rovnostářství od roku 1990 postupně klesala, zatímco podpora intervenujícímu státu spíše stoupala. I naše analýzy naznačují, že směrem od levice k pravici tendence požadovat silný intervenující stát sice systematicky klesá (korelace mezi ASTAT a RIGHTOR, resp. faktorem LR, je -0,604, resp. -0,580), ale stejně tak je patrné, že tyto dvě orientace představují relativně samostatné dimenze organizující politické postoje voličů. V souladu s předchozími zjištěními je i výsledek korelační analýzy, podle kterého deklarovaná politická orientace predikuje požadavky na státní a vládní intervence do ekonomických a distributivních procesů méně spolehlivě než hodnotově založená politická orientace.⁵ Výsledky regresní analýzy uvedené v tabulce 2 nicméně ukazují, že volání po silném státu je vedle pocitu anomie vůbec nejsilnějším zdrojem levicových politických orientací.

Tabulka 2. Regresní analýza dimenzí politického prostoru České republiky (1996)

	RIGHTOR Beta		LIBAUTH Beta
LIBAUT	-0,042	RIGHTOR	-0,075
ASTAT	-0,316**	STATE	0,149*
INTALN	-0,007	INTALN	0,0160
EXTALN	-0,128**	EXTALN	0,057
ANOMIE	-0,356**	ANOMIE	0,148
EDYRS	0,070	EDYRS	-0,071
AGE	0,043	AGE	0,238**
POLOR	0,147*	POLOR	-0,017
R	0,75		0,49
R ²	0,56		0,24

*) Statisticky významné na hladině 0,01

**) Statisticky významné na hladině 0,001

Anomie bývá oprávněně považována za jeden ze zdrojů buď politické apatie, či protestu. Sroleho operacionalizace pojmu [Srole 1956], kterou jsme v návaznosti na dřívější studium anomie u nás aplikovali [Rabušic a Mareš 1996], má z tohoto hlediska tu výhodu, že kromě běžných atributů anomie (pocit rozkladu normativního řádu, atomizace) zdůrazňuje i pocit odcizení politiků a politického systému občanům.⁶ Z pojetí anomie i ze způsobu, jakým byla pro analytické účely operacionalizována a zjišťována, bychom mohli usuzovat, že tento pocit bude silně spjat v prvé řadě s liberálně-autoritářskou dimenzí politického prostoru, která krystalizuje zejména okolo morálně hodnotových aspektů percepce sociálního a politického systému (chybějící normy a hodnoty je třeba obnovit i za cenu určitého omezení svobod a uplatnění autority). Lze předpokládat, že lidé se silným sklonem k pocitům anomie budou zdůrazňovat potřebu respektování tradičních hodnot a že budou mít i sklon požadovat jejich vynucené přijetí jako závazných

⁵) Korelace mezi *hodnotově založenou* levo-pravou orientací (RIGHTOR) a postojem k roli státu a vlády (ASTAT) je silnější ($r = -0,60$) než vztah mezi *deklarovanou* politickou orientací (POLOR) a rolí státu a vlády ($r = -0,32$).

⁶) Znění otázek zjišťujících jednotlivé komponenty anomie je uvedeno příloze.

norem jednání. Naopak slaběji by anomie měla korelovat s pozicí jedince na levo-pravé ose politického spektra, neboť tato osa krystalizuje v prvé řadě okolo sociálně ekonomických problémů aspektů percepce systému, přičemž morálně hodnotové aspekty systému jsou zde spíše sekundární.

Výsledky korelační i regresní analýzy však ukazují, že je tomu právě naopak. *Proti všem očekáváním pocit anomie souvisí s pozicí jedince na levo-pravé dimenzi mnohem těsněji než s pozicí na liberálně-autoritářské ose. Jinak řečeno, pocit anomie stoupá od pravicové směrem k levicové politické orientaci mnohem strměji než od liberálního k autoritářskému pólu osy liberalismu-autoritářství.*⁷ Situace je v případě těchto politicky relevantních postojů a hodnot obdobná jako u postojů k roli vlády. Na *hodnotově* založené levo-pravé dimenzi se tyto postoje a hodnoty mění zprava doleva mnohem strměji, než je tomu v případě *deklarované* pozice na levo-pravém kontinuu. Pokud jde o sklon k *autoritářství*, analýzy ukazují, že pocit anomie je u nás, stejně jako jinde, významným zdrojem extremistických orientací. Silné pocity anomie zvyšují pravděpodobnost volby obou extremistických stran, tj. SPR-RSČ a KSČM [Rabušic a Mareš 1996], ale dnes i hlavního reprezentanta levicové opozice – ČSSD. Anomie má v moderních západních společnostech silný kořen v civilizačních procesech, atomizaci společnosti, v trvalém oslabování významu primárních skupin a samozřejmě v rostoucím důrazu na princip ekonomického úspěchu jedince [Merton 1957]. U nás je pocit anomie nepochybně umocňován náhlou proměnou politického a hospodářského systému, která u řady lidí vyvolává pocity blízké rozpadu normativního řádu. To zřejmě platí zejména pro jedince, u nichž státní socialismus nebyl nijak výrazně asociován s omezováním osobních, politických a ekonomických svobod. V tomto smyslu tedy lze porozumět výsledku, který naznačuje, že v postkomunistických zemích bude spojení pocitu anomie s levo-pravou dimenzí politického spektra silnější než s liberálně-autoritářskou dimenzí. Pozice na levo-pravé ose totiž mnohem lépe predikuje postoj k politickému a ekonomickému systému, a tudíž i sentimenty k socialismu. *Pocit anomie lze v postkomunistických zemích do značné míry vysvětlit pocitem ztráty sociálních jistot a jako důsledek náhlého růstu osobní svobody a odpovědnosti, se kterým se řada lidí vyrovnává jen s obtížemi.*

Důležitými a politicky relevantními postoji, o kterých lze předpokládat, že souvisí s pozicí člověka v politickém prostoru, je to, co političtí vědci [viz např. Niemi, Craig a Mattei 1991] běžně nazývají vnitřní a vnější účinností politického systému (internal and external political efficacy, vnitřní a vnější politické odcizení). Zatímco „vnitřní účinnost“ lze chápat jako schopnost a ochotu jedince porozumět politickým problémům (pocit vnitřní účasti na politickém dění, absence pocitu osobního odcizení politice), „vnější účinnost“ bývá často interpretována jako „politická důvěra“ (důvěra v politický systém, absence pocitu, že politika je člověku odcizena nezávisle na jeho vůli ji porozumět a participovat na ní).⁸ Definice aditivních škál a výsledky testů reliability pro proměnné

⁷) Korelační koeficient RIGHTOR-ANOMIE dosáhl hodnoty -0,673, zatímco korelační koeficient LIBAUT-ANOMIE hodnoty ani ne poloviční (0,283).

⁸) Je třeba zdůraznit, že tyto pojmy označují totéž, ačkoli jsou ve srovnání s jejich originály „pólově otočeny“ (maximální vnitřní či vnější politická účinnost znamená minimální vnitřní či vnější politické odcizení a naopak). Změně terminologie odpovídá i formální změna v konstrukci škály, která spočívá v tom, že před výpočtem aditivní škály se provede příslušná reorientace škál souhlasu, resp. nesouhlasu s příslušnými výroky.

INTALN (vnitřní odcizení – internal alienation) a EXTALN (vnější odcizení – external alienation) jsou uvedeny v příloze.

Pokud jde o vnitřní odcizení politice (INTALN), které je typické spíše pro starší a méně vzdělané jedince než pro mladší a vzdělanější, korelační ani regresní analýza neposkytly dostatečně silnou evidenci pro nějaké výraznější závěry o vazbách tohoto fenoménu na jiné politicky relevantní orientace či postoje. Zajímavější obraz poskytuje pohled na vnější politické odcizení, které lze interpretovat jako nedůvěru v politický systém. Podle korelační analýzy pocit vnějšího politického odcizení (EXTALN) výrazně roste směrem k levému pólu politického spektra (v případě hodnotově založené opět silněji než v případě deklarované politické orientace) a stejně výrazně stoupá s pocitem anomie. Tato zjištění podporují vyslovenou hypotézu o těsném propojení pocitů anomie a pozitivních sentimentů k socialismu s nedůvěrou v současný politický systém. O vzájemné propojenosti těchto postojů svědčí mimo jiné výsledky regresní analýzy proměnné RIGHTOR (tab. 2), ze kterých je patrné, že jak anomie, tak nedůvěra v politický systém jsou významnými zdroji levicové orientace, přičemž právě přítomnost anomie v příslušné regresní rovnici výrazně redukuje vliv nedůvěry v politický systém. Pro příklon k autoritářství spíše než k liberálním hodnotám se nedůvěra v systém neukazuje být nijak důležitým faktorem.

Lze tedy považovat za prokázané, že lidé pociťující odcizení politického systému zřetelně tíhnou k levicovým hodnotám a postojům. Z výsledků provedených analýz se navíc vynořují podstatné souvislosti mezi pocitem anomie, pocitem odcizení politického systému občanů a levicovými politickými orientacemi, souvislosti, které jsou zřejmě – mimo jiné – nezanedbatelnými zdroji poklesu důvěry ve vládu a v pravicovou politiku obecně. Vezmeme-li v úvahu počáteční úroveň důvěry ve vládu a systém, která vysoce přesahovala hladinu důvěry ve vyspělých demokraciích, a podíváme-li ze na její současnou úroveň očima výše uvedených výsledků analýz, zjistíme, že pokles důvěry a narůstání kritických postojů vůči systému, jakkoli jde o varující trendy, jsou mimo jiné výsledkem probíhající diferenciací postojů mezi levicí a pravicí a vzájemného propojování dříve spíše izolovaných postojů, hodnot a orientací. Jinými slovy, jde o proces, který je do značné míry spjat s celkovou obnovou souvislosti mezi různými politickými postoji a hodnotami, a v tomto smyslu jde o proces normální a očekávatelný.

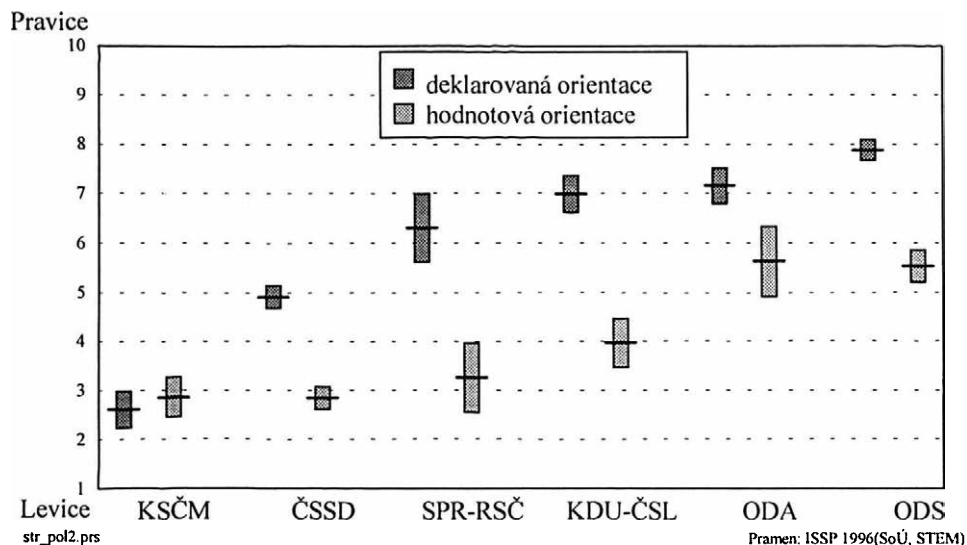
3.2. Politické hodnoty voličů hlavních politických stran

Otázka postojového a hodnotového profilu voličů hlavních politických stran bývá často předmětem mediálních diskusí a sporů, přičemž argumenty v těchto debatách jsou pouze výjimečně založeny na analýzách jdoucích do hloubky politicky relevantních hodnot a postojů voličů. Pokud jde o pozice voličů významných politických stran na ose *deklarované* politické orientace, obraz je v podstatě shodný s tím, který poskytují průzkumy veřejného mínění. Zleva doprava se voliči stran umísťují v následujícím pořadí:⁹ KSČM (17,8), ČSSD (43,0), SPR-RSČ (58,4), KDU-ČSL (65,8), ODA (67,7), ODS (75,7). Mezi ČSSD a SPR-RSČ se umísťují voliči neparlamentních stran (51,4). Střed této škály, a tedy i „středový volič“ se nachází mírně napravo od ideálního středu osy – medián desetibodové škály je 6 a průměr 6,03 (na stobodové škále je průměr 55,3). Testování významnosti rozdílů mezi voliči různých stran Scheffého testem ukázalo existenci tří

⁹) Prezentované hodnoty jsou hodnotami proměnné POLOR (deklarovaná škála 1-10) pro srovnatelnost s ostatními škálami transformovanými na hodnoty 0-100.

skupin, které se mezi sebou významně liší: voličů ODS, voličů ODA/KDU-ČSL/SPR-RSČ (mezi voliči těchto tří stran nebyly zjištěny statisticky signifikantní rozdíly), a konečně voličů ČSSD a voličů KSČM. Umístění voličů jednotlivých stran na desetibodových škálách deklarované a hodnotově založené politické orientace zobrazuje graf 1.

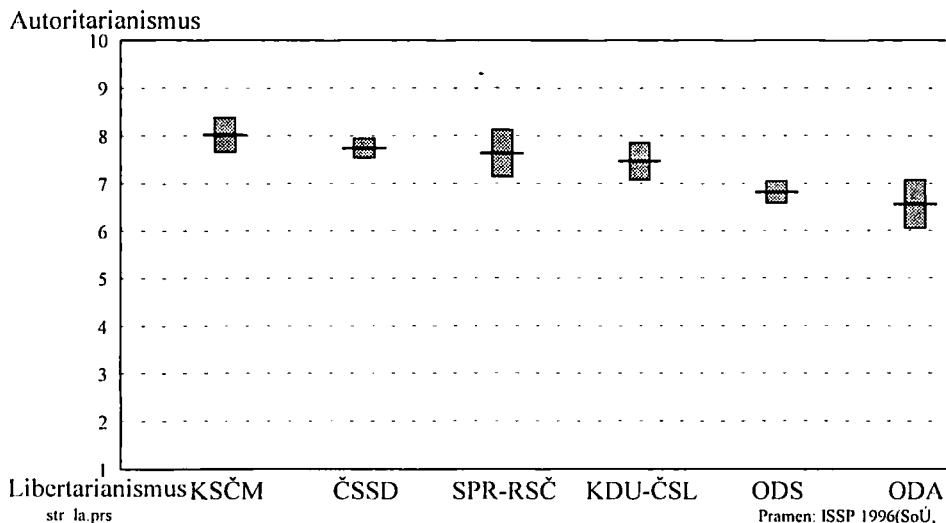
Graf 1. Průměrné umístění voličů stran podle deklarované a naměřené orientace
Průměry a intervaly spolehlivosti

Výsledek analýzy typického umístění voličů na *hodnotově* založené (nepřímo měřené) škále levo-pravé politické orientace však ukazuje jiný obraz. Voliči šesti parlamentních politických stran se na této objektivní škále sice umísťují v prakticky stejném pořadí jako na deklarované škále levice-pravice, ale mnohem blíže sobě navzájem: KSČM (24,0), ČSSD (24,0), SPR-RSČ (27,7), KDU-ČSL (35,3), ODS (51,6), ODA (52,4). Voliči neparlamentních stran se umístili mezi KDU-ČSL a ODA (31,3). Střed této škály (tj. středový volič) je na této desetibodové škále ve srovnání s deklarovanou pozicí posunutí více doleva na hodnotu 4, průměr škály je 3,92. Z výsledků Scheffého testu pak vyplývá, že pouze voliči ODS spolu s voliči ODA, kteří se ze statistického hlediska navzájem významně neliší, se odlišují od voličů ostatních stran. To znamená, že voliči ostatních stran se z tohoto podstatného hlediska při použití běžné statistické hladiny významnosti ($\alpha = 0,05$) od sebe navzájem neliší.

Na škále liberalismus-autoritářství se voliči umístili následovně: jako nejliberálnější se ukázali voliči ODA následováni voliči ODS a KDU-ČSL. Za nimi následují voliči neparlamentních stran, dále voliči SPR-RSČ, ČSSD a KSČM, jimž jsou autoritářské hodnoty nejbližší. Střed liberálně-autoritářské dimenze leží blíže jejímu autoritářskému konci (medián je na desetibodové škále v bodě 8, průměr škály je 7,34 a průměr stobodové škály je 68,3). Test významnosti rozdílů mezi voliči jednotlivých stran odhalil, že odlišný příklon k liberálním a autoritářským hodnotám staví do protikladu dvě voličské skupiny, voliče ODA a ODS na jedné straně a ČSSD a KSČM na straně druhé (graf 2).

Graf 2. Průměrné umístění voličů jednotlivých stran na ose libertarianismus-autoritarismus (LIBAUT převedená na desetibodovou škálu)
Průměry a intervaly spolehlivosti

3.3. Volební rozhodování ve světle politických orientací a hodnot

V úvodu jsme se zabývali rozdílem mezi tradičně pojatou analýzou volebních preferencí a studiem specifických volebních rozhodnutí definovaných jako pravděpodobnost, že se volič rozhodne spíše pro jednu než pro druhou politickou stranu (či skupinu stran). V analýze faktorů, které působí na důležitá volební rozhodnutí, jsme se soustředili pouze na pět nejdůležitějších volebních rozhodnutí: mezi ODS a ČSSD, mezi některou ze stran současné vládní koalice a ČSSD, mezi KDU-ČSL a ČSSD, mezi ČSSD a KSČM a konečně mezi ODA a ODS.¹⁰ Každé z těchto rozhodnutí bylo podrobeno analýze, která měla ukázat, jak na příslušné volební rozhodnutí, tj. na šanci volit první spíše než druhou stranu, působí nejprve hodnotově založené (nepřímo měřené) politicky relevantní hodnoty a postoje (RIGHTOR, LIBAUT, ASTAT, INTALN, EXTALN a ANOMIE).¹¹ Tyto proměnné tedy vstoupily do analýzy jako první a definovaly první výkladový model (Model I). Skutečnost, že všechny proměnné vstupují do modelu současně, znamená, že máme možnost sledovat jejich čistý efekt, tj. vliv každé z nich při kontrole vlivu ostatních proměnných zahrnutých do modelu. Druhý výkladový model (Model II) se od prvního liší tím, že v něm kromě všech výše uvedených proměnných figuruje proměnná POLOR – deklarovaná pozice na levo-pravé politické ose. Analytický záměr tohoto kroku je poměrně jednoduchý. Chceme zjistit, jak se změní efekt nepřímo měřených hodnotově založených politických orientací poté, co do modelu přidáme proměnnou, která reprezentuje deklarovanou pozici voliče na dominantní ose politického spektra. Předchozí analýzy

¹⁰ Volební rozhodnutí byla definována na základě odpovědí na otázku: *Kterou stranu byste volil/a, kdyby se volby do Poslanecké sněmovny konaly příští víkend?*

¹¹ Pro vzájemnou srovnatelnost efektů a také s ohledem na řád hodnot příslušných efektů byly všechny proměnné kromě EDYRS a AGE transformovány na škály o stejné metrice 1 až 10 (při škále 0-100 by všechny efekty bylo třeba prezentovat s přesností alespoň na čtyři desetinná místa).

[Vlachová a Matějů 1998] totiž ukázaly, že mezi hodnotově založenou a deklarovanou politickou orientací je poměrně velký rozdíl. Na tomto zjištění lze stavět předpoklad, že zvolená analytická strategie umožní odpovědět na otázku, v jakém poměru se na příslušném volebním rozhodnutí podílejí na jedné straně hlubší hodnotově založené politické orientace a na druhé straně orientace spíše deklarativní, které v mnohem větší míře podléhají politické reklamě, potřebě vytvořit si vlastní politický image atd.¹² Poslední model (Model III) do příslušné rovnice zavádí proměnné reprezentující základní socio-demografické proměnné: věk (AGE) a vzdělání měřené počtem let školní docházky (EDYRS). S ohledem na cíle, které si zde klademe, tyto proměnné plní spíše kontrolní než explanační funkci. Rolí sociálních a demografických faktorů ve volebním chování se zabýváme jinde [Matějů a Řeháková 1997a, 1997b].

Pro posuzování celkové vhodnosti modelů byla v souladu s doporučeními, která pro logistickou regresi uvádějí např. Aldrich a Nelson [1990], zvoleno tzv. pseudo R^2 . Hodnoty pseudo R^2 byly vyčteny z poměru věrohodnosti c (Likelihood ratio) mezi pravděpodobnostní funkcí pro daný model (L1) a pravděpodobnostní funkcí pro model, který postuluje hypotézu, podle které všechny koeficienty kromě konstanty jsou nulové (L0), podle následujícího vzorce:

$$c = -2\log(L0/L1) = (-2\log L0) - (-2\log L1) = -2(\log L0 - \log L1).$$

Vlastní pseudo R^2 , které má podobnou interpretaci jako R^2 v lineární regresi, bylo vypočteno podle vzorce:

$$\text{pseudo } R^2 = c/(N+c)$$

kde c je výše uvedený poměr věrohodnosti a N je počet analyzovaných případů.¹³ Jako pomocné kritérium vhodnosti modelu byl aplikován a podíl správně klasifikovaných případů (v tabulkách označený jako PRED). Jedná se o podíl případů, u nichž došlo ke shodě mezi „teoretickým“ zařazením do jedné z kategorií závisle proměnné, tj. na základě příslušného modelu, a skutečným zařazením. Tato charakteristika může mít tři hodnoty: podíl správně klasifikovaných případů celkem, podíl případů správně klasifikovaných do kategorie 0 (jev nenastal) a podíl případů správně klasifikovaných do kategorie 1 (jev nastal). Význam této charakteristiky lze popsat následujícím příkladem:

¹² Uvedme jednoduchý příklad. V případě, že hodnotově založená politická orientace (RIGHTOR) a deklarovaná levo-pravá orientace (POLOR) voličů určité strany budou v souladu, zavedení proměnné POLOR do modelu povede k výraznému poklesu efektu proměnné RIGHTOR a míře celkové vhodnosti modelu (PRED, pseudo R^2) nijak výrazně nestoupne. Zlepší-li se výrazně vhodnost modelu, přičemž efekt RIGHTOR se příliš nezmenší a efekt POLOR bude velký (významný), lze tvrdit, že v příslušném volebním rozhodnutí hrají podstatnou roli jak hlouběji (hodnotově) zakotvené politické orientace (reprezentované RIGHTOR), tak deklarované orientace (reprezentované proměnnou POLOR).

¹³ Z výstupu programu LOGISTIC REGRESSION pro logistickou regresi v rámci SPSS, lze výpočet pseudo R^2 provést tak, že se rozdíl mezi statistikou $-2 \log \text{likelihood}$ pro model pouze s konstantou a $-2 \log \text{likelihood}$ pro daný model vydělí tímto rozdílem zvětšeným o počet analyzovaných případů.

skutečné zařazení	predikované zařazení		podíl správně predikovaných zařazení (%)
	0	1	
0	1400	70	95,2
1	290	150	34,1
Celkem	1690	220	81,2

Na základě výsledků uvedených v tabulce lze říci, že celkem bylo na základě daného modelu správně klasifikováno 81 % případů, přičemž situace, že jev nenastal, byla správně reprodukována v 95 % případů, zatímco situace, že jev nastal, byla správně reprodukována pouze v 34 % případů. V naší analýze uvádíme všechny tři uvedené hodnoty.

Pokud jde o volební rozhodování mezi dvěma největšími rivaly na naší politické scéně (ODS a ČSSD), výsledky analýzy uvedené v tabulce 3 nabízejí v řadě ohledů zajímavou informaci. Z hodnotově založených politických orientací se jako významné jeví tři: pozice na levo-pravé dimenzi (RIGHTOR) – lidé se silnější hodnotově založenou pravicovou orientací mají mnohem větší sklon volit ODS spíše než ČSSD,¹⁴ vnější politické odcizení (EXTALN) – lidé pociťující odcizenost politiky občanům mají významně větší sklon volit spíše ČSSD než ODS, a to bez ohledu na další politicky relevantní hodnoty a postoje,¹⁵ a konečně požadavek silného intervenujícího státu (ASTAT) – bez ohledu na další postoje, voliči, kteří odmítají silný a intervenující stát, volí spíše ODS než ČSSD.

Výše uvedená zjištění nejsou jistě nijak překvapující – v podstatě jen potvrzují to, co ukazují jiné analýzy či co dokážeme o daném problému říci na základě zkušeností. Za podstatnější a do značné míry varující lze však považovat zjištění, jak silnou roli v rozhodování mezi ODS a ČSSD hraje pocit vnějšího politického odcizení (druhý nejsilnější efekt v modelu I). Zajímavý výsledek poskytuje i přechod k modelu II. Zavedení proměnné POLOR reprezentující deklarovanou levo-pravou orientací vede k několika podstatným změnám v dalších parametrech. Předně výrazně se zvýší vhodnost modelu (pseudo R^2 stoupl z 0,28 na 0,37 a podíl správně predikovaných rozhodnutí stoupl ze 77 % na 83 %). Dále nelze přehlédnout, že proměnná POLOR na sebe převzala roli jednoznačně dominantního efektu modelu, což vedlo ke zřetelnému poklesu efektu hodnotově založené levo-pravé politické orientace (RIGHTOR), a to až na samotnou hranici statistické významnosti. Přechod k modelu III na důležitých efektech a parametrech modelu již nic podstatného nemění. Ani věk, ale ani vzdělání nemají po kontrole vlivu politicky relevantních hodnot a orientací na rozhodování mezi ODS a ČSSD významný vliv. S ohledem na zjištění, ke kterým docházíme jinde [Matějů a Řeháková 1997a, 1997b] a která ukazují, že vliv sociálních charakteristik jedince na volební rozhodování mezi ODS a ČSSD je značný, je třeba konstatovat, že sociální charakteristiky voliče a jeho politicky relevantní hodnoty jsou velmi těsně spojené veličiny.¹⁶

¹⁴) Hodnota Exp(B) pro Model I (1,47) říká, že každý bod na desetibodové škále RIGHTOR směrem doprava znamená 1,43krát větší šanci volit ODS spíše než ČSSD.

¹⁵) Zde i v dalším textu výrok „bez ohledu na další postoje“ znamená „čistý vliv“ dané proměnné, tj. vliv příslušné proměnné při kontrole vlivu všech ostatních proměnných reprezentujících politicky relevantní hodnoty.

¹⁶) Vstoupí-li do příslušného modelu pouze věk a roky studia, efekt výše vzdělání výrazně stoupne a stane se statisticky významným.

Tabulka 3. Logistická regrese volebního rozhodnutí ODS vs. ČSSD (N = 290, ODS = 49,3 %)

	Model I			Model II			Model III		
	B	Wald	Exp(B)	B	Wald	Exp(B)	B	Wald	Exp(B)
RIGHTOR	0,36*	13,1	1,43	0,20	3,1	1,22	0,20	2,8	1,22
LIBAUT	-0,03	0,1	0,97	0,00	0,0	0,99	-0,05	0,2	0,99
ASTAT	-0,22*	3,8	0,80	-0,19	2,3	0,83	-0,21	2,7	0,83
INTALN	0,01	0,0	1,01	0,03	0,2	1,03	0,04	0,3	1,03
EXTALN	-0,32*	11,5	0,73	-0,31*	7,9	0,73	-0,31*	7,8	0,73
ANOMIE	-0,10	1,3	0,90	-0,18	2,5	0,84	-0,17	2,2	0,84
POLOR				0,64*	43,5	1,90	0,65*	43,3	1,90
EDYRS							0,02	0,1	1,02
AGE							0,01	1,7	1,01
Konstanta	3,13	4,6		-0,69	0,2		-1,25	0,4	
PRED ¹	76,5	78,2	74,8	83,1	86,4	79,7	83,4	87,7	79,7
Pseudo R ²	0,28			0,37			0,38		

¹) PRED je podíl případů (v %), u nichž došlo ke shodě mezi „teoretickým“ zařazením do jedné z kategorií závisle proměnné, tj. na základě příslušného modelu, a skutečným zařazením. Jedná se o míru predikční schopnosti modelu. U každého modelu jsou vedle sebe uvedeny tři hodnoty. První je podíl správně klasifikovaných případů celkem, druhá hodnota říká, kolik procent případů bylo správně klasifikováno do skupiny s hodnotou nula (volba ČSSD spíše než ODS), třetí hodnota říká, kolik procent případů bylo správně klasifikováno do skupiny s hodnotou jedna (volba ODS spíše než ČSSD).

^{*}) Statisticky významný efekt (na hladině $p = 0,05$)

Tabulka 4. Logistická regrese volebního rozhodnutí koalice (ODA, ODS, KDU-ČSL) vs. ČSSD (N = 374, ODS = 60,7 %)

	Model I			Model II			Model III		
	B	Wald	Exp(B)	B	Wald	Exp(B)	B	Wald	Exp(B)
RIGHTOR	0,30*	12,9	1,35	0,14	2,2	1,15	0,12	1,5	1,13
LIBAUT	0,05	0,2	1,05	0,05	0,2	0,05	-0,02	0,0	0,98
ASTAT	-0,26*	6,4	0,77	-0,26*	5,5	0,77	-0,29*	6,6	0,75
INTALN	0,02	0,1	1,02	0,05	0,4	1,05	0,07	0,9	1,07
EXTALN	-0,35*	17,1	0,70	-0,32*	11,2	0,73	-0,33*	11,8	0,72
ANOMIE	-0,10	1,7	0,90	-0,17	3,3	0,85	-0,16	2,9	0,85
POLOR				0,59*	48,6	1,81	0,62*	49,9	1,86
EDYRS							0,03	0,3	1,03
AGE							0,02*	4,0	1,02
Konstanta	3,73	8,4		0,60	0,2		-0,11	0,0	
PRED ¹	76,5	65,3	83,7	80,5	70,8	86,8	81,8	74,2	86,7
Pseudo R ²	0,25			0,34			0,34		

¹) Viz poznámku k tabulce 3.

^{*}) Statisticky významný efekt (na hladině $p = 0,05$)

Co z těchto výsledků a z porovnání efektů v jednotlivých modelech plyne? Volební rozhodování mezi ODS a ČSSD má velmi silné hodnotové zázemí – potenciální voliči těchto dvou stran se v základních politicky relevantních hodnotách skutečně výrazně liší. Nad touto hlouběji uloženou vrstvou důvodů příslušné volby navíc působí mnohem silnější efekt politického image reprezentovaný deklarovanou levo-pravou politickou orientací.

Změny, které zavedení tohoto efektu do modelu způsobuje, naznačují, že hodnotově založené politické orientace voličů těchto dvou stran jsou již do značné míry konzistentní s jejich deklarovanými orientacemi, avšak síla politického image spočívajícího v deklarativním příklonu buď k levici, nebo k pravici, aniž se nutně musí jednat o příklon podložený odpovídajícími hodnotami, je mnohem větší než síla a konzistence těchto hodnot samotných. Poněkud zjednodušeně řečeno, vedle rozdílů v hodnotově založené levo-pravé politické orientaci, které zřejmě tvoří základ *trvalého* vztahu voličů k jedné nebo druhé straně, se pro volbu mezi ODS a ČSSD jako velmi důležitá ukazuje být *deklarovaná* levo-pravá politická orientace voliče, která nemá tak silné kořeny v hodnotově konzistentních postojích určujících levo-pravou politickou orientaci. Tato „mělčí vrstva“ politické orientace, která je méně odolná změnám, může sice vytvářet poměrně silnou avšak méně trvalou afinitu spíše k jedné než k druhé straně. Jedním z možných faktorů, které na volební rozhodování mezi ODS a ČSSD působí nezávisle na všech ostatních postojích, je pocit odcizení politiky občanům. Přítomnost tohoto pocitu snižuje šanci volby ODS a naopak, a to bez ohledu na to, jak působí ostatní faktory ovlivňující tuto volbu.

Základní kontury výše uvedených zjištění platí i pro volební rozhodování mezi některou ze stran současné vládní koalice (ODS, ODA, KDU-ČSL) na jedné straně a hlavní opoziční stranou (ČSSD) na straně druhé. Tato volba začala nabývat na významu v první polovině roku 1997 kdy růst volebních preferencí ve prospěch opoziční ČSSD býval často označován za důsledek masového znechucení z politiky koalice či konkrétních koaličních politiků. Výsledky ukazují, že se jedná o přehnanou formulaci tendence, kterou lze ve faktorech působících na volební rozhodování zaznamenat. Rozhodování voliče mezi koalicí a opozicí je totiž ještě více než rozhodování mezi ODS a ČSSD závislé na *deklarované* levo-pravé politické orientaci zbavené jejího konstitutivního obsahového prvku – představ o ideálním sociálně ekonomickém uspořádání společnosti. V souladu s tezí o roli znechucení z politiky je výsledek, podle kterého pocit vnějšího politického odcizení (znechucení – EXTALN) výrazně zvyšuje šanci rozhodnutí ve prospěch ČSSD. Analýza přitom potvrzuje, že odklon od koalice neurčuje na prvním místě znechucení z politiky ve smyslu vnitřního odcizení politice, ale právě pocit, že politika se odcizuje občanům. Posun od koalice k ČSSD se tedy zdá být v prvé řadě důsledkem postupného ochabování prvotního, a tudíž spíše deklarativního příklonu k pravici a také toho, že opoziční ČSSD se dlouho dařilo vytvářet image „přívětivé“ strany „levého středu“, která se občanům a voličům přibližuje, zatímco ostatní strany se jim ve skutečnosti vzdalují a sledují své vlastní mocenské cíle.

Další mediálně často diskutované volební rozhodování, které jsme podrobili analýze, se odehrává mezi ČSSD a KDU-ČSL, stranami, které si jsou ve svém pojetí veřejné politiky natolik podobné, že se často hovoří i o jejich možné spolupráci v některé z budoucích vládních koalic (tabulka 5). V případě volby mezi ČSSD a KDU-ČSL se jako významné jeví tyto postoje: představy o roli vlády (ASTAT) – lidé, kteří očekávají větší odpovědnost státu za své životy volí častěji ČSSD, anomie (ANOMIE) – lidé s pocitem anomie se častěji rozhodují pro ČSSD, a deklarovaná politická orientace (POLOR) – lidé subjektivně orientovaní více nalevo volí spíše ČSSD. Opět na první pohled nepřilíš překvapující zjištění. Je však nutné si povšimnout důsledků zavedení deklarované politické orientace (POLOR) do modelu. Celková vhodnost modelu se v důsledku tohoto kroku zvýší jen nepatrně, ale změny v některých efektech jsou značné. Přitom se jedná o změny, které naznačují, že ve volebním rozhodování mezi těmito dvěma stranami je přítomno poměrně hodně prvků spíše iracionální povahy. Předně dochází k výraznému poklesu

efektu proměnné vyjadřující pocit odcizení politiky občanům (EXTALN). To neznamená nic jiného, než že deklarovaná levo-pravá orientace je v rozhodování mezi KDU-ČSL a ČSSD do značné míry identická s pocitem odcizení politiky občanům – silnější pocit odcizení vlastně znamená posun směrem doleva, a tudíž větší šanci volby ČSSD, a to bez ohledu na další politicky důležité postoje a hodnoty. I další změny naznačují přítomnost inkonzistentních prvků. Obrácení znaménka efektu hodnotově založené levo-pravé potenciálních voličů způsobené zavedením deklarované levo-pravé orientace naznačuje, že deklarovaná pravicová orientace voličů KDU-ČSL je v nemalém rozporu s jejich skutečnou, tj. hodnotově založenou orientací (deklarují pravicové postoje, hodnoty jsou u nich mnohem více posunuty doleva).

Tabulka 5. Logistická regrese volebního rozhodnutí KDU-ČSL vs. ČSSD
(N = 191, KDU-ČSL = 23,0 %)

	Model I			Model II			Model III		
	B	Wald	Exp(B)	B	Wald	Exp(B)	B	Wald	Exp(B)
RIGHTOR	0,10	0,8	1,11	-0,12	0,8	0,88	-0,17	1,4	0,85
LIBAUT	0,17	1,4	1,19	0,17	1,3	1,19	0,02	0,0	1,02
ASTAT	-0,26	3,3	0,77	-0,35*	4,8	0,70	-0,40*	6,0	0,67
INTALN	0,05	0,2	1,05	0,00	0,0	1,00	0,03	0,1	1,03
EXTALN	-0,37*	7,5	0,69	-0,23	2,4	0,79	-0,23	2,2	0,80
ANOMIE	-0,15	1,6	0,86	-0,25*	4,2	0,78	-0,26*	4,2	0,77
POLOR				0,54*	18,6	1,72	0,58*	19,5	1,79
EDYRS							0,02	0,1	1,02
AGE							0,03*	5,2	1,03
Konstanta	2,43	1,6		0,33	0,0		-0,34	0,0	
PRED ¹	79,6	97,3	20,5	81,1	95,2	34,1	82,7	95,2	40,9
Pseudo R ²	0,12			0,15			0,17		

¹⁾ Viz poznámka k tabulce 3.

*) Statisticky významný efekt (na hladině $p = 0,05$)

Shrneme-li tedy, můžeme konstatovat, že kromě zřetelně odlišných představ o roli státu a vlády nemají na volební rozhodnutí mezi KDU-ČSL a ČSSD podstatný vliv ani důležité socioekonomické hodnoty (RIGHTOR), ale ani hodnoty tradičně rozlišující mezi liberály a autoritáři (LIBAUT). Spíše se zde prosazují postoje a hodnoty, které se tvoří na základě bezprostředního vlivu politické reality (pocit politického odcizení, pocit anomie). Deklarovaná pravicovost příznivců KDU-ČSL se zdá být dokonce v rozporu s hodnotově založenou levo-pravou orientací. Volební rozhodnutí mezi těmito dvěma stranami jsou tedy zakotvena spíše v mělkých než v hlubších strukturách politických orientací, což zvyšuje pravděpodobnost jejich nestability a proměnlivosti.

Pokud jde o volební rozhodování mezi ČSSD a KSČM, výsledky uvedené v tabulce 6 ukazují, že v rozhodnutí mezi těmito dvěma stranami není efekt žádný z hodnotových proměnných významný (model I). Přidání deklarované politické orientace k modelu I se však projeví naprosto zásadním zlepšením vhodnosti modelu (pseudo R^2 vzrostlo z 0,02 na 0,24 a podíl správně odhadnutých voleb ve prospěch KSČM se zvýšil ze 2 % na 62 %). Přitom ale dojde na první pohled k paradoxní změně v efektu hodnotově založené levo-pravé orientace (POLOR): negativní efekt této proměnné na šanci dát hlas spíše ČSSD než KSČM se zvětší. To naznačuje, že stejně jako v případě rozhodování mezi KDU-ČSL a ČSSD, i zde nacházíme značný rozpor mezi deklarovanou a skutečně hlou-

běží založenou politickou orientací této skupiny voličů. Silnější deklarovaná „pravico-
vost“ potenciálních voličů ČSSD je v rozporu s jejich hlouběji zakořeněnými politicky
relevantními postoji, které jsou ve skutečnosti stejně levicové jako postoje a hodnoty
voličů KSČM. Jinak řečeno – rozdíl mezi voliči ČSSD a KSČM, jakkoli se v rétorice
stran i voličů jeví jako významný, je ve skutečnosti velice mělký a povrchní. Pokud ne-
cháme stranou větší levicovost potenciálních voličů ČSSD (RIGHTOR), což je paradox,
který jsme již vysvětlili, v hlubších strukturách představ o ideálním uspořádání společ-
nosti jsme mezi voliči těchto dvou stran nenašli žádný významný rozdíl.

Tabulka 6. Logistická regrese volebního rozhodnutí ČSSD vs. KSČM
(N = 194, ČSSD = 76,8 %)

	Model I			Model II			Model III		
	B	Wald	Exp(B)	B	Wald	Exp(B)	B	Wald	Exp(B)
RIGHTOR	-0,16	1,7	0,85	-0,41*	7,6	0,66	-0,43*	8,1	0,65
LIBAUT	-0,17	1,4	0,85	0,13	0,6	1,13	0,14	0,6	1,14
ASTAT	-0,24	2,4	0,78	-0,30	2,5	0,74	-0,35	3,0	0,71
INTALN	0,13	2,6	1,14	-0,10	0,9	0,90	-0,06	0,3	0,94
EXTALN	-0,12	0,9	0,88	0,00	0,0	1,00	-0,03	0,0	0,97
ANOMIE	0,01	0,0	1,01	-0,12	1,1	0,88	-0,09	0,5	0,92
POLOR				0,93*	36,9	2,53	0,96*	36,1	2,62
EDYRS							0,08	1,5	1,08
AGE							0,01	0,2	1,01
Konstanta	4,99	5,9		1,44	0,4		0,18	0,0	
PRED ¹	76,3	2,1	100,0	84,5	61,7	91,8	85,1	57,5	93,9
Pseudo R ²	0,04			0,24			0,25		

¹) Viz poznámka k tabulce 3.

^{*}) Statisticky významný efekt (na hladině $p = 0,05$)

Tabulka 7. Logistická regrese volebního rozhodnutí ODA vs. ODS (N = 183, ODA = 21,8 %)

	Model I			Model II			Model III		
	B	Wald	Exp(B)	B	Wald	Exp(B)	B	Wald	Exp(B)
RIGHTOR	0,05	0,2	1,05	0,05	0,2	1,06	0,03	0,1	1,03
LIBAUT	-0,01	0,0	0,99	0,03	0,0	1,03	0,07	0,2	1,07
ASTAT	0,08	0,4	1,09	0,06	0,2	1,06	0,10	0,5	1,11
INTALN	-0,03	0,1	0,97	-0,07	0,5	0,93	-0,01	0,0	0,99
EXTALN	0,07	0,4	1,07	0,09	0,6	1,09	0,08	0,5	1,08
ANOMIE	-0,08	0,4	0,92	-0,11	0,7	0,89	-0,06	0,2	0,95
POLOR				-0,27*	5,6	0,77	-0,22	3,5	0,80
EDYRS							0,17*	6,4	1,18
AGE							-0,01	0,4	0,99
Konstanta	-1,95	1,4		0,11	0,0		-2,99	1,6	
PRED ¹	76,3	100,0	0,0	77,6	99,3	0,0	78,7	97,8	10,0
Pseudo R ²	0,01			0,04			0,07		

¹) Viz poznámka k tabulce 3.

^{*}) Statisticky významný efekt (na hladině $p = 0,05$)

Posledním typem volebního rozhodování, kterému jsme věnovali pozornost, bylo rozhodování mezi ODS a ODA, programovými a ideologickými dvojčaty na naší politické scéně. V obou případech se jedná o občanské a liberálně konzervativní strany. Rozdíl mezi nimi je spíše mimo jejich ideologický profil – ODA je spíše intelektuálně a elitářsky orientovaná, zatímco ODS se profilovala jako masovější politická strana. O tom, že z hlediska hodnot a postojů voličů těchto stran není pojem „dvojčata“ přehnaný, v prvé řadě svědčí skutečnost, že žádný z modelů nedosahuje ani v jednom z parametrů vhodnosti takové hladiny, abychom se mohli jednotlivými efekty rozlišujícími mezi hodnotovými profily těchto stran vážněji zabývat. Výběr mezi oběma liberálně konzervativními stranami se sice v modelu II ukázal být do určité míry založený na deklarované politické orientaci (silnější „pravícovost“ posilovala šance volby ve prospěch ODS), avšak model III nakonec potvrzuje známou skutečnost, že jediným statisticky významným faktorem zvyšujícím šance volby ODA proti ODS je vyšší vzdělání. Na rozdíl od předchozích modelů, v tomto případě nenacházíme nic, co bychom nevěděli, nebo alespoň intuitivně nepředpokládali.

3. Závěrem

Analýzy politicky relevantních hodnot odhalily existenci hodnotově založené dimenze levice-pravice, dimenze požadavků na povinnosti vlády a dimenze anomie, zatímco dimenze libertarianismus-autoritarianismus a vnitřní a vnější důvěry v politiku se ukázaly mezi politicky relevantními hodnotovými dimenzemi měřenými v České republice jako slabší. Analýza vztahů mezi různými politicky relevantními postoji a hodnotami navíc ukázala, že se jako velmi významné jeví zejména hodnotově (socioekonomicky) založená i deklarativní levo-pravá politická orientace. Nejvíce politicky relevantních hodnot a postojů se totiž významně váže právě na tyto dvě dimenze. Regresní analýza dále potvrdila, že mezi hodnotově založenou levo-pravou orientací na jedné straně a požadavky na povinnosti vlády a anomii na straně druhé je statisticky významný vztah lineární závislosti – hodnotově založená levicovost tedy vzrůstá s rostoucími požadavky na povinnosti vlády a s rostoucí anomii, zatímco pravícovost vzrůstá s klesajícími požadavky na povinnosti vlády a s poklesem pocitu anomie.

Analýzy průměrných pozic voličů jednotlivých politických stran na obou dimenzích levice-pravice (hodnotové a deklarativní) ukázaly, že tyto dimenze diferencují voliče s různou intenzitou. Zatímco deklarovaná levo-pravá orientace diferencuje na příznivce levice (KSČM, ČSSD), středu (SPR-RSČ, KDU-ČSL, ODA) a pravice (ODS), hodnotově, a tedy hlouběji založená levo-pravá orientace diferencuje pouze mezi příznivci občanských stran (ODS a ODA) na jedné straně a příznivci ostatních politických stran na straně druhé.

Výsledky analýz volebního rozhodování mezi stranami ukázaly, že deklarovaná levo-pravá orientace působí na většinu volebních rozhodnutí mnohem silněji než levo-pravá orientace vyplývající ze socioekonomických hodnot. Jinak řečeno, příklon k levicovým socioekonomickým hodnotám ještě neznamená automaticky levicovou volbu. Identifikovaný rozdíl mezi deklarovanou a hodnotově založenou levo-pravou orientací samozřejmě nelze vysvětlit pouze proměnami socioekonomických hodnot během transformace a postojovým chaosem v myslích občanů – lze jej odhalit i ve vyspělých demokraciích. Bude mít nepochybně příčinu také v celé škále neekonomických hodnot spjatých s politickou levicí a pravíci, z nichž mnohé zůstaly stranou naší analýzy. Tento rozdíl současně naznačuje, že poměrně silným sklonům k levicově zabarveným hodnotám

a paternalistickému státu zatím tvoří určitou hráz neochota k otevřené (deklarativní) podpoře levice.

Výše uvedený závěr podporují i výsledky analýzy volebního rozhodování mezi politickými stranami. Volba mezi dvěma nejsilnějšími politickými stranami na české politické scéně a hlavními politickými rivaly – ODS a ČSSD – se ukázala být nejvíce ze všech volebních rozhodování určena pozicí na socioekonomické (hodnotové) dimenzi levice a pravice. Podstatné ale je, že nad tímto hlubším a v podstatě pevným základem působí jednak velmi silný vliv deklarované levo-pravé orientace (ve prospěch ODS) a pocit politického odcizení (ve prospěch ČSSD).

Volba mezi ČSSD a KDU-ČSL stejně jako mezi ČSSD a KSČM je vedena v prvé řadě deklarovanou politickou orientací, požadavky na rozsah odpovědnosti vlády a pocitem anomie. Tato volební rozhodování jsou však poznamenána značnými inkonzistencemi a zřetelnými rozpory mezi hlubšími a mělčími vrstvami hodnot a postojů. Rozhodování mezi výše uvedenými dvojicemi stran tedy představuje značný potenciál proměny volebních preferencí v budoucnosti, které budou záviset na krystalizaci jak image těchto stran, tak na politicky relevantních hodnotách jejich voličů.

Analýza také potvrdila, že skutečné jádro liberálně konzervativní koalice u nás tvoří ODS a ODA. Podobnost voličů těchto stran je taková, že volební výběr mezi nimi prakticky nelze úspěšně modelovat. Jediný faktor, který v této volbě zřetelně působí, je dosažené vzdělání: při stejné konstelaci politických hodnot a postojů je ODA přitažlivější pro jedince s vyšším vzděláním.

Studium role politicky relevantních hodnot a postojů v důležitých volebních rozhodnutích, které rozlišuje mezi hlubšími a mělčími vrstvami těchto hodnot a postojů, je tedy podle našeho názoru jednou z cest k hlubšímu pochopení faktorů, které se významně podílejí na proměnách české politické scény. Ačkoli se nejedná o nijak převratný závěr či doporučení v mezinárodním kontextu, pro českou politickou vědu, která zatím toto pole zatím nechávala ležet ladem, může být přinejmenším určitou výzvou k diskusi.

PETR MATĚJŮ vede tým sociální stratifikace v Sociologickém ústavu Akademie věd České republiky. Od poloviny osmdesátých let se zabýval výzkumem sociálních a vzdělanostních nerovností a profesní a vzdělanostní mobility. Od poloviny devadesátých let rozšířil svůj výzkum o témata subjektivní a objektivní mobility, vztahu mezi sociální třídou a politickou stranou a politických postojů a politického chování. Publikoval mnoho statí v českých i mezinárodních sociologických časopisech.

KLÁRA VLACHOVÁ pracuje v Sociologickém ústavu Akademie věd České republiky. Zabývá se tématy sociální spravedlnosti, relativní deprivace, politickými postoji a politickým chováním. Své statí publikuje v Sociologickém časopise a Czech Sociological Review.

Literatura

- Aldrich, J. H., F. D. Nelson 1990. *Linear probability, logit, and probit models*. Sage University Press.
- Brokl, L. 1996. „Parlamentní volby 1996.“ *Sociologický časopis* 32: 389-406.
- Carmines, E. G., R. A. Zeller 1979. *Reliability and Validity Assessment*. Beverly Hills: Sage.
- Evans, G., A. Heath, M. Lalljee 1996. „Measuring left-right and libertarian-authoritarian values in the British electorate.“ *British Journal of Sociology* 47: 93-112.
- Eysenck, H. J. 1968. *The Psychology of Politics*. London: Routledge and Kegan Paul.

- Goodin, R., H. D. Klingemann (eds.) 1995. *A New Handbook of political Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Hudeček, J. 1992. „Pokus o identifikaci stran na ‚levo-pravém‘ kontinuu. Politické spektrum v České republice v roce 1991.“ *Sociologický časopis* 28: 275-283.
- Kitschelt, H. 1992. „The Formation of Party Systems in East Central Europe.“ *Politics and Society* 20: 7-50.
- Kitschelt, H. 1994. „Party Systems in East Central Europe. Consolidation and Fluidity.“ Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, New York, September 1-4.
- Kluegel, J. R., D. Mason 1997. „Socialist Justice in Transition? Attitudinal Change in Russia and East-Central Europe.“ Manuscript.
- Krause, K. 1996. „Systém politických stran v České republice, demokracie a volby roku 1996.“ *Sociologický časopis* 32: 423-438.
- Matějů, P. 1997. „Představy o distributivní spravedlnosti v transformující se společnosti.“ Pracovní texty Sociálních trendů, 5/1997. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Matějů, P., B. Řeháková 1997a. „Obrat doleva nebo proměna vzorců volebního chování sociálních tříd?“ Pracovní texty Sociálních trendů. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Matějů, P., B. Řeháková 1997b. „Turning Left or Class Realignment. Analysis of the Changing Relationship Between Class and Party in the Czech Republic, 1992-1996.“ *East-European Politics and Societies* 11: 507-547.
- Merton, R. K. 1957. *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, IL: Free Press.
- Niemi, R., S. C. Craig, F. Mattei 1991. „Measuring internal political efficacy in the 1988 national election study.“ *American Political Science Review* 85: 1407-1413.
- Rabušic, L., P. Mareš 1996. „Je česká společnost anomická?“ *Sociologický časopis* 32: 175-187.
- Sani, G., G. Sartori 1983. „Polarisation, Fragmentation and Competition in Western Democracies.“ Pp. 306-337 in *Western European Party Systems*, ed. by H. Daalder and P. Mair. London: Sage.
- Srole, L. 1956. „Social Integration and Certain Corollaries: An Exploratory Study.“ *American Sociological Review* 21: 709-716.
- Šimoník, P. 1996. „Politické spektrum v České republice.“ *Sociologický časopis* 32: 457-469.
- Večerník, J. 1996. „Myslet nalevo a volit napravo na cti netrati.“ *MF Dnes* 27. 5. 1996.
- Vlachová, K. 1997. „Czech Political Parties and their Voters.“ *Czech Sociological Review* 5: 39-56.
- Vlachová, K., P. Matějů 1998. „Krystalizace politických postojů a politického spektra v České republice.“ *Sociologický časopis* 34: 145-169.

Summary

In the years 1992-1996 the distribution of the Czech population along the axis of declared left-right political orientation remained virtually stable, but the results of the 1996 election introduced a paradox. The proportion of votes for the Social Democrats (ČSSD, a left-wing party) had increased, while right-wing political parties received very much the same proportion of votes as in 1992. It seems that thinking 'left' while voting 'right' doesn't harm one's honour [Večerník 1996].

Before the 1996 elections many Czech voters, who in their deeper value orientations and attitudes were on the 'left', did in fact still vote for the 'right'. Thus, the apparent discrepancy between voting and declared political orientation on the one hand, and value-based political orientations on the other is clearly a topic that deserves the attention of social and political scientists.

The analysis of politically relevant value orientations and attitudes showed that value-based and declared left-right political orientations are very significant factors determining major voting decisions. Declared left-right orientation divides supporters of the far left (KSČM), the left (ČSSD), the centre (SPR-RSČ, KDU-ČSL, ODA) and the right (ODS). Value-based orientations only reveal differences between the supporters of the civic parties (ODS and ODA) on the one hand, and supporters of all other political parties on the other. Most of the other values and attitudes (libertarianism-authoritarianism, role of state, internal and external political efficacy and anomie) show strong ties to these two clearly dominant factors organising voters' decisions.

The choice between ODS and ČSSD is influenced by voters' positions on the value based left-right dimension and there is also the very strong effect of declared left-right orientation (in favour of ODS) and the feeling of political alienation (in favour of ČSSD). The choice between ČSSD and KDU-ČSL, like that between ČSSD and KSČM, is determined primarily by declared political orientation, by the degree of state intervention demanded, and by the feeling of anomie.

The analysis also confirmed that the real core of the liberal-conservative coalition in this country is made up of ODS and ODA. The similarities between these parties are so strong that it is virtually impossible to model the choice between them. The only factor which has a significant effect on this choice is the level of education, whereby in the same constellation of political values and attitudes, ODA is more attractive to more highly-educated people.

The study of the role of politically relevant values and attitudes in important voting choices, and distinguishing between deeper and shallower levels of these values and attitudes, seems to offer a path to a better understanding of the factors which are contributing to the changes on the Czech political scene. While this may not be a revolutionary conclusion or recommendation in the international context, it may represent a call to discussion within Czech political science, which has thus far not taken this field into consideration.

Příloha

Definice a testy reliability aditivních škál

S ohledem na záměr získat proměnné se shodnou metrikou byly aditivní škály konstruovány z proměnných, jejichž stupnice byly převedeny na hodnoty 0 až 100. Příklady způsobu převodu z původních škál na jednotnou škálu 0-100:

čtyřbodová škála (1 = 0) (2 = 33) (3 = 66) (4 = 100)

pětibodová škála (1 = 0) (2 = 25) (3 = 50) (4 = 75) (5 = 100)

desetibodová škála (1 = 0) (2 = 11) (3 = 22) (4 = 33) (5 = 44) (6 = 55) (7 = 66) (8 = 77) (9 = 88) (10 = 99)

Proměnné s transformovanými škálami mají jména původních proměnných s přidaným X (původní proměnná REDIS, transformovaná XREDIS).

Výsledné aditivní škály byly dělením počtem vstupních proměnných rovněž převedeny na společnou metriku 0-100.

a) Aditivní škála levo-pravé hodnotové orientace:

$\text{RIGHTOR} = (\text{XREDIS} + \text{XBUSIN} + \text{XSHARE} + \text{XRIGHT} + \text{XMANAG}) / 5.$

Cronbachovo alfa = 0,82.

XREDIS Vláda by měla přerozdělovat příjem od těch, kteří jsou na tom lépe, těm, kteří jsou na tom hůře.

XBUSIN Vlastníci velkých podniků bohatnou na úkor dělníků

XSHARE Obyčejní pracující lidé nedostávají spravedlivý podíl z národního bohatství

XRIGHT Existuje jedno právo pro bohaté a druhé pro chudé

XMANAG Vedení podniku se bude vždy snažit vyzrát na zaměstnance, pokud dostane šanci

b) Aditivní škála libertariánsko-autoritářské hodnotové orientace:

LIBAUT = (XTRADVAL + XDEATH + XAUTHOR + XOBEY + XCENZOR + XSENTEN) / 6
Cronbachovo alfa = 0,52.

<i>XTRADVAL</i>	Mladí lidé dnes neuznávají tradiční hodnoty
<i>XDEATH</i>	Za některé zločiny je nejvhodnějším trestem trest smrti
<i>XAUTHOR</i>	Školy by měli učit děti uznávat autoritu
<i>XOBEYLAW</i>	Právem je třeba řídit se, dokonce i když určitý zákon je špatný
<i>XCENZOR</i>	Cenzura filmů a časopisů je nutná pro udržení morálních norem
<i>XSENTEN</i>	Lidé, kteří porušují právo, by měli dostat přísné tresty

Škály všech výše uvedených proměnných byly čtyřbodové (1 = určitě souhlasím, 2 = spíše souhlasím, 3 = spíše nesouhlasím, 4 = určitě nesouhlasím). Pokud to bylo třeba, škály byly před analýzou obráceny, aby souhlas s příslušným výrokem indikoval pozici buď na levo-pravé ose, tj. že vyšší hodnota indikovala pravocivější postoj, nebo na autoritářsko-liberální ose, kde vyšší hodnota indikovala autoritářštější postoj. Jména proměnných s obrácenými škálami jsou vyznačena kurzívou.

c) Aditivní škála inklinace k silnému státu

ASTAT = (JOBS + PRICES + HEALTH + ELDER + UNEMPL + ROVNO + STUDY + HOUSE) / 8.

Cronbachovo alfa = 0,79.

Společný úvod k otázce: „Celkově vzato, vláda by měla mít povinnost:“

<i>JOBS</i>	Zajistit práci pro každého, kdo chce pracovat
<i>PRICES</i>	Usměrňovat ceny
<i>HEALTH</i>	Zabezpečovat zdravotní péči pro nemocné
<i>ELDER</i>	Zabezpečovat slušnou životní úroveň starým lidem
<i>UNEMPL</i>	Poskytovat průmyslu pomoc potřebnou k jeho růstu
<i>ROVNO</i>	Snižovat rozdíly v příjmech mezi bohatými a chudými
<i>STUDY</i>	Poskytovat finanční pomoc studentům z rodin s nízkými příjmy
<i>HOUSE</i>	Zabezpečovat slušné bydlení pro ty, kdo si je nemohou dovolit

Škály všech výše uvedených proměnných byly čtyřbodové (1 = určitě ano, 2 = spíše ano, 3 = spíše ne, 4 = určitě ne). Škály byly před analýzou obráceny, aby souhlas s příslušným výrokem indikoval požadavek na silný stát.

d) Aditivní škála vnitřního odzicení politice (obrácená škála tzv. „internal efficacy“)

INTALN = (UNDERPOL + POLINF) / 2.

Cronbachovo alfa = 0,46.

<i>UNDERPOL</i>	Mám pocit, že docela dobře rozumím politickým problémům naší země
<i>POLINF</i>	Většina lidí je o politice a o tom, co dělá vláda, informována lépe než já

e) Aditivní škála vnějšího odcizení politiky občanům (obrácená škála tzv. „external efficacy“)

EXTALN = (INFLU1 + INFLU2 + POLPROM + SRVTRST) / 4.

Cronbachovo alfa = 0,67.

<i>INFLU1</i>	Hlas lidí, jako jsem já, nemá v tom, co dělá vláda, žádnou váhu
<i>INFLU2</i>	Průměrný občan má u nás na politiku značný vliv
<i>POLPROM</i>	Lidé, které volíme do parlamentu, se snaží dodržet sliby, které dali ve volební kampani
<i>SRVTRST</i>	Většině státních úředníků lze důvěřovat, že dělají pro tuto zemi to nejlepší

Škály všech výše uvedených proměnných byly pětibodové (1 = naprosto souhlasím, 2 = souhlasím, 3 = ani souhlas, ani nesouhlas, 4 = nesouhlasím, 5 = naprosto nesouhlasím). Pokud to bylo třeba, škály byly před analýzou obráceny, aby souhlas s příslušným výrokiem indikoval pozici buď na škále vnitřního, nebo na škále vnějšího odcizení. Jména proměnných s obrácenými škálami jsou vyznačena kurzívou.

f) *Aditivní škála anomie*

ANOMIE = (XURADY + XPRITOM + XHURE + XDETI + XSPOLEH) / 5.

Cronbachovo alfa = 0,79.

URADY Nemá cenu obracet se na úřady, protože ty se o problémy obyčejného člověka příliš nezajímají

PRITOM Člověk dnes musí žít jen pro přítomnost, budoucnost se o sebe bude muset postarat sama

HURE Ať si říká kdo chce, co chce, průměrný člověk se má stále hůře

DETI Není příliš poctivé přivádět děti na svět, když budoucnost je tak nejistá

SPOLEH Dnes člověk vskutku neví, na koho se může spolehnout

Škály všech výše uvedených proměnných byly čtyřbodové (1 = určitě souhlasím, 2 = spíše souhlasím, 3 = spíše nesouhlasím, 4 = určitě nesouhlasím). Všechny škály byly před analýzou obráceny tak, aby souhlas s příslušným výrokiem indikoval silnější pocit anomie.

g) *Transformovaná škála deklarované pozice na levo-pravé ose (POLOR)*

Recode POLOR (1 = 0) (2 = 11) (3 = 22) (4 = 33) (5 = 44) (6 = 55) (7 = 66) (8 = 77) (9 = 88) (10 = 99) into POLOR100.

Trh s bydlením a jeho sociální souvislosti – situace v Praze a Brně

**TOMÁŠ KOSTELECKÝ
ALENA NEDOMOVÁ
ZDENKA VAJDOVÁ**

Vydal Sociologický ústav AV ČR,
Jilská 1, Praha 1,
fax (02) 24 22 02 78,
e-mail socmail@soc.cas.cz

Vyšlo v edici „Working Papers“ WP 98:1

Jednotlivé výtisky můžete objednat na výše uvedené adrese

Cena 82,- Kč (5 USD)

Shrnutí: Předložená studie analyzuje vztah mezi strukturou výdajů domácností a fungováním trhu s bydlením na příkladu Prahy a Brna. Studie ilustruje míru a důležitost, s jakou jsou sociální nerovnosti generovány nerovnou pozicí domácností na trhu s bydlením. Výsledky jsou založeny na analýze terénního šetření, které bylo autory realizováno v roce 1996.

Studie popisuje cenovou hladinu na volném trhu, porovnává ceny bydlení v tržním sektoru s cenami bydlení v sektoru s regulovaným nájemným, analyzuje dostupnost bydlení pro nově zakládané domácnosti. Zvláštní pozornost je věnována lidem, kteří hledají bydlení na volném trhu. Je zkoumáno jejich sociální postavení, demografické charakteristiky, osobní situace a motivace a jsou konstruovány grafy charakterizující jejich mobilitní dráhy.

Filozofie systému sociálního zabezpečení, který existuje v České republice, je založena na myšlence směřovat sociální pomoc státu jen těm, kteří ji potřebují. K určení toho, kdo patří mezi potřebné a kdo už ne, je používána metoda testování příjmu. Domácnosti s nižšími příjmy, než je stanovený násobek životního minima, mají nárok na příslušnou formu státní podpory. Používaný systém však vychází z a priori předpokladu, že stejné typy domácností mají (přibližně) stejné výdaje. To platí pro většinu typu výdajů – s výjimkou výdajů na bydlení, protože trh s bydlením je rozdělen do několika segmentů, které fungují do jisté míry odděleně, podle odlišných právních i neformálních pravidel. Proto nejsou problémy s bydlením ve společnosti rozloženy rovnoměrně, ale jsou naopak extrémně koncentrovány sociálně (do některých sociálních skupin) i teritoriálně (do některých regionů). „Postižené skupiny“ (nově vznikající domácnosti s výjimkou nejbohatších ve městech s vysokými cenami na volném trhu s bydlením) nemají bez pomoci sociálních sítí a širších rodin velkou reálnou šanci na získání vlastního bydlení.